

Van'da Bir Medrese-i Âliyye (Medresetü'z-Zehra) Açma Serüveni
The Adventure of Opening Medresetü'z-Zehra University or Medrese-i Aliyye in Van

Rahmi TEKİN

Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Ün. Edebiyat Fak. Tarih Böl. Öğretim üyesi. e-mail:rahmitekin65@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2175-7315

Makale Türü / Article Type

Geliş Tarihi / Date Received
12 Ekim 2024 / October 2024

Kabul Tarihi / Date Received
19 Aralık 2024 / December 2024

Yayın Sezonu / Issue
Haziran – Aralık 2024 / June – December 2024

Sayı / Issue
18

Atıf / Cite as: Rahmi Tekin. "Van'da Bir Medrese-i Aliyye (Medresetü'z-Zehra) Açma Serüveni". *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi – Katre International Human Studies Journal* 2024),

<https://doi.org/10.53427/katre.1015849>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/katre/policy>

Copyright © Published by İstanbul İlim ve Kültür Vakfı / Istanbul Foundation for Science and Culture, İstanbul, Turkey. All rights reserved.

Van'da Bir Medrese-i Âliyye (Medresetü'z-Zehra) Açma Serüveni

Öz

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı medreseleri, geleneksel eğitim yapılarıyla toplumsal ve bilimsel ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalmaya başlamış ve reform gereksinimi doğmuştur. II. Meşrutiyet döneminde, medreselerin modern eğitim sistemine entegre edilmesi için çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 1910 yılında çıkarılan *Medâris-i İlmiye Nizamnamesi* ve 1914 yılında uygulamaya konulan *Islah-ı Medâris Nizamnamesi* ile İstanbul'daki medreseler, *Darü'l-Hilâfeti'l-Aliyye* Medresesi adı altında yeniden düzenlenmiş, modern bilimlerin ve sosyal derslerin müfredata dahil edilmesi sağlanmıştır. Bediüzzaman Said Nursi'nin önerisiyle geliştirilen Medresetü'z-Zehra, çok dilli bir eğitim anlayışı ve din ile fen ilimlerini bir arada sunmayı hedefleyen yenilikçi bir medrese modeli olarak öne çıkmıştır. Ancak mali yetersizlikler ve dönemin siyasi koşulları nedeniyle bu reform girişimleri tam anlamıyla uygulanamamıştır. Buna rağmen, yapılan çalışmalar Osmanlı eğitim sisteminin modernleşmesi yolunda önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Çalışmada belge analizi, tarihsel perspektif ve nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Arşiv kaynakları bu yöntemlerle incelenmiştir. Araştırmanın Osmanlı Devleti vilayetleri, ulema, eğitim tarihi, eğitim kurumları ve şehir tarihi üzerine yapılacak çalışmalarda etkili olması beklenmektedir.

Anahtar Kelime: Medresetü'z-Zehra, Said Nursî, Van, Doğu Anadolu, Medrese, Ulema

Abstract

In the late 19th and early 20th centuries, Ottoman madrasahs began to fall short of addressing societal and scientific needs due to their traditional educational structures, necessitating significant reforms. During the Second Constitutional Era, various measures were implemented to integrate madrasahs into the modern educational system. The *Medâris-i İlmiye Regulations* of 1910 and the *Islah-ı Medâris Regulations* of 1914 restructured Istanbul's madrasahs under the name *Darü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi*, incorporating modern sciences and social studies into their curricula. The *Medresetü'z-Zehra*, proposed by Bediüzzaman Said Nursi, stood out as an innovative model that aimed to combine religious and scientific disciplines within a multilingual educational framework. However, financial constraints and the political challenges of the period prevented the full implementation of these reform initiatives. Despite these limitations, the undertaken efforts are considered a significant step towards modernizing the Ottoman educational system. This study employs document analysis, historical perspective, and qualitative research methodologies, utilizing archival sources within this framework. The research is expected to contribute to further studies on Ottoman provinces, the ulema, educational history, educational institutions, and urban history.

Keywords: Medresetü'z-Zehra, Said Nursî, Van, Eastern Anatolia, Madrasa, Scholars

Giriş

Osmanlı Devleti'nin eğitim kurumları arasında önemli bir yere sahip olan medreseler, kuruluş ve yükselme dönemlerinde ilim ve irfanın merkezi olarak işlev görmüş, ancak 16. yüzyıldan itibaren yaşanan çeşitli yapısal sorunlar nedeniyle etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde, medreseler hem sayıca azalmış hem de niteliğini yitirmiş, bu durum Osmanlı eğitim sisteminde köklü değişimlerin gerekliliğini gündeme getirmiştir (Ölmez, 2014, s. 129-130). Bu dönemde Osmanlı eğitim sistemi, geleneksel medrese eğitimi ile modern Batı tarzı okullar arasında ikili bir yapı sergilemiştir. Modern eğitim kurumları, dönemin bilimsel ve teknolojik gelişmelerine uygun olarak fen bilimleri ve sosyal bilimler gibi alanlarda geniş bir müfredat sunarken, medreseler ağırlıklı olarak dini eğitim vermeye devam etmiştir. Bu durum, medreselerin toplumun yeni ihtiyaçlarına yanıt vermekte yetersiz kalmasına yol açmıştır (Ölmez, 2014, s. 130).

Reform çabaları, Tanzimat Dönemi'nde başlamış, ancak II. Meşrutiyet döneminde hız kazanmıştır. 1910 yılında yürürlüğe giren *Medâris-i İlmiye Nizamnamesi* ve 1914 yılında çıkarılan *Islah-ı Medâris Nizamnamesi*, medreselerin çağdaş bir eğitim anlayışına uygun şekilde yeniden yapılandırılmasını amaçlamıştır. Bu reformlarla, medreseler *Darü'l-Hilâfeti'l-Âliyye* Medresesi adı altında merkezleştirilmiş, müfredatlarına fen bilimleri, yabancı diller ve sosyal bilimler gibi yeni dersler eklenmiştir (Ölmez, 2014, s. 132-133). Bununla birlikte, reformların uygulanması sırasında ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Mali kaynakların yetersizliği, muhafazakâr kesimlerin tepkisi ve idari sorunlar, reformların etkin bir şekilde hayata geçirilmesini engellemiştir. Öğrencilere maaş bağlanması gibi yenilikler sınırlı ölçüde gerçekleştirilmiş, bu da reformların etkisini zayıflatmıştır (Ölmez, 2014, s. 135-137).

19. ve 20. yüzyılın başlarındaki bu dönüşüm süreci, Osmanlı medreselerinin modernleşme çabalarını ve aynı zamanda gelenek ile yenilik arasındaki gerilimi yansıtmaya bakımdan önemlidir. Ancak, tüm bu çabalara rağmen, medreseler modern eğitim sistemi karşısında gerilemiş ve Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yerlerini modern eğitim kurumlarına bırakmıştır.

Tüm bunların yanında, XX. yüzyılın başlarından itibaren “Beyanü'l-hak, Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-reşad” gibi dönemin mecmualarında medreseyi değerlendiren, çözüm önerileri ileri süren makaleler yazıldı. Dönemin uleması da düşüncelerini basın yoluyla kamuoyuyla paylaşmıştır. Fakat medreseler 3 Mart 1340 (1924) tarihli *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* ile Maarif Vekâlet'ine devredildi ve kanunun neşrinden on üç gün sonra da bütün medreseler kapatıldı (İpşirli, 2003, s. 327-333).⁵²

Metodoloji

Bu çalışma, Osmanlı medreselerinin 19. ve 20. yüzyıldaki dönüşümünü ve reform süreçlerini analiz etmek amacıyla tarihsel araştırma yöntemine dayanmaktadır. Çalışmada, dönemin eğitim politikalarını, medreselerin yapısal değişimlerini ve reform girişimlerini ortaya koymak için nitel bir yaklaşım benimsenmiştir. Temel veri kaynakları olarak, II. Meşrutiyet döneminde çıkarılan *Medâris-i İlmiye Nizamnamesi* ve *Islah-ı Medâris Nizamnamesi* gibi resmi düzenlemeler, döneme

⁵² Osmanlı medreseleri hakkında birçok yayın yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır; Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c. I-V, İstanbul 1977; Muallim Cevdet, *Mektep ve Medrese*, Haz. Erdoğan Erüz, İstanbul 1978; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1988; Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976; Hüseyin Atay, *Osmanlıda Yüksek Din Eğitimi Medrese Programları – İcazetnâmeler İstilahat Hareketleri*, İstanbul 1983; Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara 1999.

ait birincil kaynaklar ve akademik çalışmalar kullanılmıştır.

Araştırma, Bediüzzaman Said Nursi'nin önerdiği *Medresetü'z-Zehra* projesini detaylı şekilde ele alarak, bu eğitim modelinin Osmanlı modernleşmesi ve toplumsal birliği sağlama çabaları bağlamında nasıl konumlandığını değerlendirmiştir. Ayrıca, dönemin ekonomik, sosyal ve siyasi koşulları da reform girişimlerinin uygulanabilirliğini incelemek amacıyla analiz edilmiştir.

Bu bağlamda, çalışmada kullanılan yöntemler şunlardır:

1. Doküman Analizi: Reformlarla ilgili birincil ve ikincil kaynaklar incelenmiş, nizamnameler ve dönemin resmî belgeleri değerlendirilmiştir.

2. Tarihsel Perspektif: Medreselerin Osmanlı'daki tarihsel rolü ve modernleşme sürecindeki dönüşümleri, kronolojik bir bağlamda ele alınmıştır.

Çalışma, Osmanlı eğitim sistemindeki reformların kapsamını ve sınırlarını anlamaya yönelik bir çerçeve sunarken, özellikle *Medresetü'z-Zehra* gibi yenilikçi projelerin eğitim sistemi üzerindeki etkilerini tartışmayı amaçlamaktadır.

1. Yeni Tip Medreseler ve Eğitim Sistemindeki Yeniden Yapılanma

Osmanlı eğitim sisteminde modernleşme çabaları kapsamında yeni tip medreselerin oluşturulması önemli bir dönüm noktası olmuştur. Geleneksel medreselerin, dönemin toplumsal ve bilimsel ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalması, bu kurumların yeniden yapılandırılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda, 1914 yılında çıkarılan *Islah-ı Medâris Nizamnamesi* ile İstanbul'daki medreseler *Darü'l-Hilâfeti'l-Aliyye* Medresesi adı altında birleştirilmiş ve merkezleştirilmiştir. Bu düzenleme, medreselerde çağdaş eğitim anlayışının benimsenmesini hedeflemiş, müfredata modern bilimler, yabancı diller ve sosyal bilimler gibi derslerin eklenmesini sağlamıştır. Ayrıca, medrese yapısı *Tâlî Kısm-ı Evvel*, *Tâlî Kısm-ı Sâni* ve *Âlî* olmak üzere üç aşamalı bir sisteme dönüştürülerek eğitim süresi dört yıla sabitlenmiştir (Ölmez, 2014, s. 135-137).

Yeni tip medreselerin en dikkat çeken örneklerinden biri, yüksek ihtisas eğitimi sunmak üzere planlanan *Medresetü'l-Mütehassisindir*. Bu medrese, Sarf, Nahiv, Mantık, Fıkıh, Tefsir ve Hadis gibi dini ve İslami ilimlerde uzmanlaşma fırsatı sunmayı amaçlamıştır. Eğitim süresi dört yıl olarak belirlenen bu yapı, bugünkü lisansüstü eğitime benzer şekilde tasarlanmıştır. Sultan Selim Camii'nde bulunan *Medrese-i Cedide* binasının bu amaçla tahsis edilmesi, medreselerin yeniden yapılandırılmasında somut bir adım olarak dikkat çekmektedir. *Medresetü'l-Mütehassisin*, mezunlarına müderrislik, müftülük ve fetva memurluğu gibi görevler için yetkinlik kazandırmayı hedeflemiştir (Ölmez, 2014, s. 136-137).

Osmanlı modernleşme sürecinin bir başka dikkat çekici projesi ise *Medresetü'z-Zehra* olmuştur. Bediüzzaman Said Nursi tarafından önerilen bu eğitim kurumu, çok dilli bir eğitim anlayışını benimsemiş ve din ile fen ilimlerinin bir arada okutulmasını savunmuştur. *Medresetü'z-Zehra*'da Arapça'nın zorunlu, Kürtçe'nin serbest, Türkçe'nin ise gerekli bir dil olarak öğretilmesi planlanmıştır. Bu yaklaşım, farklı etnik ve dilsel grupları bir araya getirerek ortak bir eğitim modeli oluşturmayı amaçlamış ve Osmanlı coğrafyasındaki çeşitliliği göz önünde bulundurmıştır (Ölmez, 2014, s. 130-131).

Yeni tip medreseler, Osmanlı eğitim sisteminin modernleşme çabalarında önemli bir yer tutmuş, geleneksel medrese yapısını daha çağdaş ve çok yönlü bir hale getirmeyi hedeflemiştir. Ancak bu projeler, dönemin mali ve idari zorlukları nedeniyle tam anlamıyla uygulanamamış ve

eğitim sisteminde beklenen dönüşümü sağlayamamıştır. Bununla birlikte, bu medreselerin gerek müfredatları gerekse yapısal düzenlemeleri, modernleşme yolunda önemli birer adım olarak değerlendirilmelidir.

2. Medresetü’z-Zehra: Osmanlı Eğitim Sisteminde Yenilikçi Bir Model

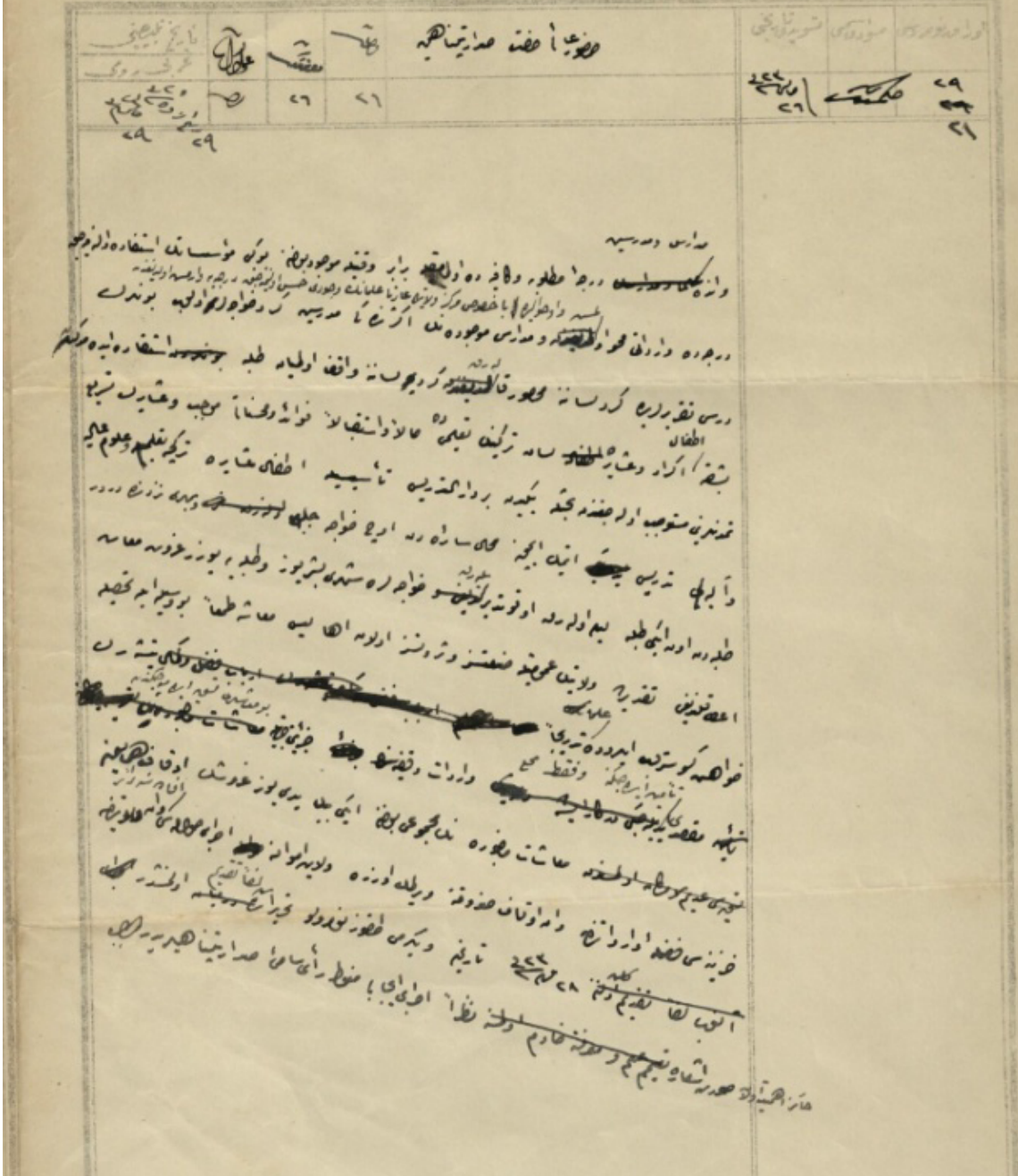
Medresetü’z-Zehra, Bediüzzaman Said Nursi tarafından Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde önerilen ve eğitimde yeni bir anlayış ortaya koymayı hedefleyen bir medrese projesidir. Bu model, dini ve fen ilimlerinin bir arada öğretilmesini, çok dilli bir eğitim sisteminin uygulanmasını ve Osmanlı toplumundaki farklı grupları birleştirecek bir yapının oluşturulmasını amaçlamıştır. Said Nursi, bu medresede “İsân-ı Arabî vâcip, Kürdî câiz, Türkî lâzım” anlayışıyla eğitimin çok dilli bir yapıda gerçekleşmesi gerektiğini ifade etmiştir (Ölmez, 2014, s. 130). Bu bakış açısı, Osmanlı’nın çok kültürlü yapısını koruma çabasını ve eğitim aracılığıyla toplumsal birliği sağlamayı hedefleyen bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Medresetü’z-Zehra’da dini ve fen ilimlerinin birlikte okutulması, Nursi’nin modern bilimlerin İslam’ın temel değerleriyle uyum içinde olduğu görüşüne dayanmaktadır. Ona göre, fen ilimlerinin dini ilimlerden ayrılması, İslam medeniyetinin gelişimiyle bağdaşmamakta ve bu durum İslam toplumlarının ilerlemesini engellemektedir. Bu nedenle, medresenin müfredatı, dini derslerin yanı sıra matematik, fizik ve kimya gibi modern fen bilimlerini de içerecek şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca, Nursi, bu eğitim kurumunun yalnızca bir medrese olmanın ötesinde bir kültür merkezi işlevi görerek İslam dünyasının ortak aklını ve birliğini temsil etmesi gerektiğini savunmuştur (Ölmez, 2014, s. 131).

Medresetü’z-Zehra projesi, özellikle Osmanlı Devleti’nin doğu bölgelerinde sosyal barışı desteklemek ve bu bölgelerdeki eğitim seviyesini yükseltmek amacıyla geliştirilmiştir. Eğitimdeki ikili yapıyı (geleneksel medrese ve modern Batı tarzı okullar) ortadan kaldırmayı ve dini eğitimle modern bilimi birleştiren bir model oluşturmayı hedeflemiştir. Ancak bu vizyoner proje, Osmanlı Devleti’nin son dönemindeki mali ve idari sorunlar, siyasi baskılar ve savaşlar nedeniyle tam anlamıyla hayata geçirilememiştir. Buna rağmen Medresetü’z-Zehra, eğitim sisteminin modernleştirilmesi tartışmalarında önemli bir örnek teşkil etmeye devam etmiştir (Ölmez, 2014, s. 130-131). Bediüzzaman Said Nursi’nin Medresetü’z-Zehra vizyonu, sadece Osmanlı eğitim sistemi için değil, İslam dünyasında modernleşme ve eğitim reformları tartışmaları için de önemli bir referans noktası olmuştur. Medresetü’z-Zehra, hem geleneksel değerleri koruma hem de modern bilimlerle uyum sağlama çabasıyla, Osmanlı’nın son dönemindeki reform girişimlerinin entelektüel derinliğini ortaya koyan bir girişimdir.

Eğitimin modernleşmesi süresince imparatorluğun doğu vilayetleri de bundan etkilenmiştir. Hem güncel sorunlara çare üretebilmesi hem de Gayrimüslim tebaa, özellikle de bölgedeki Ermenilere nazaran eğitim de ve gelişimde geri kalınmaması için, bölge halkı Osmanlı merkezi idaresinden taleplerde bulunmuştur. Buna Van vilayeti ileri gelenleri ve yöneticilerinin merkezi idareden talepleri örnek verilebilir. Van vilayetinden gelen bu talepler netice vermiş ve II. Abdülhamid tarafında 1905’te bir mekteb-i âli yapılması için arsa tahsis edilmiştir.

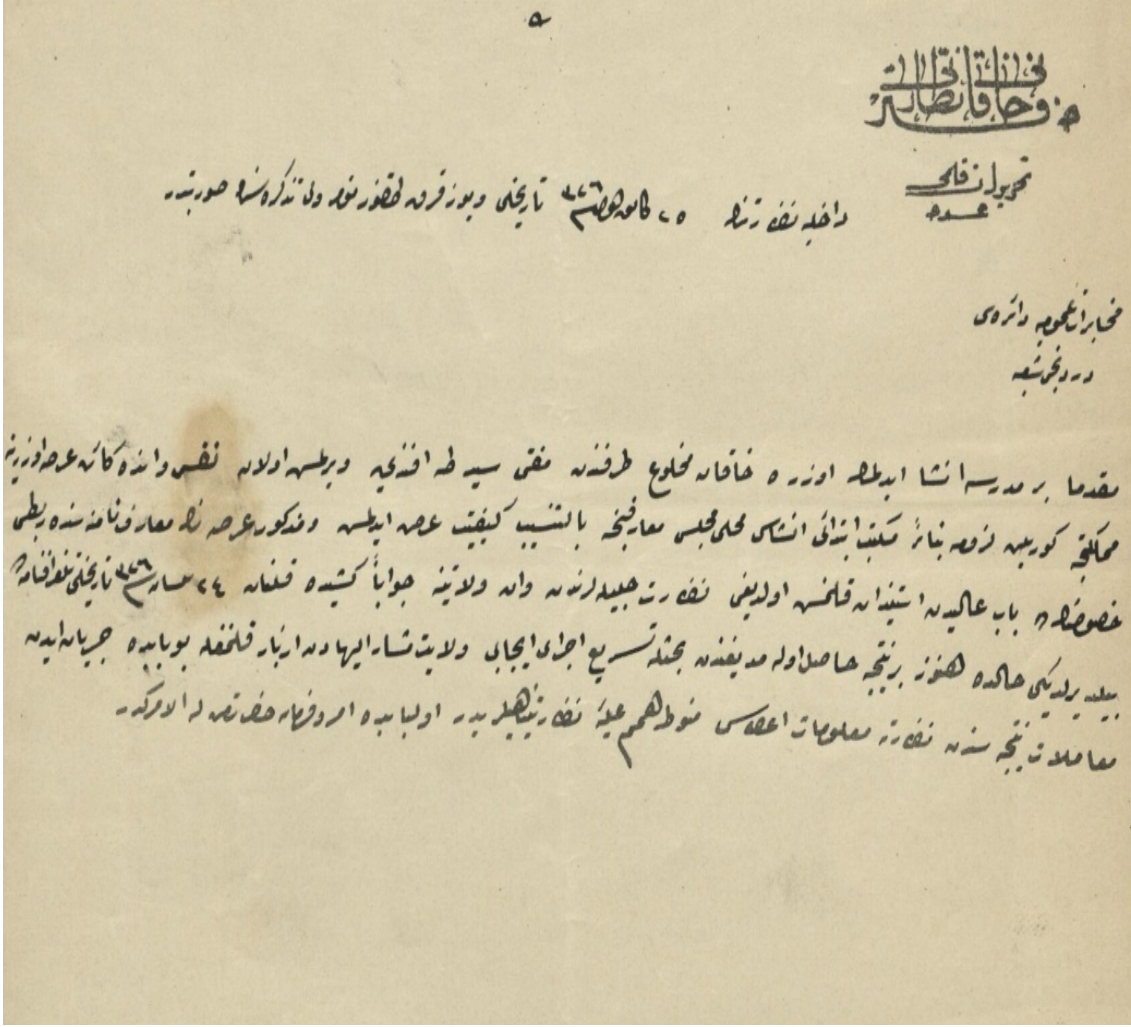
Dâhiliye Nezareti’nden Sadarete yazılan 29 Mayıs 1313/11 Haziran 1907 tarihli tezkirede, Van vilayetinde medreselerin ve müderrislerin yeterli olmadığından, var olan medreselerin de bütçelerinin yetersizliğinden bahsedilmektedir. Ayrıca Şarkta, özellikle Van’da öğrencilere ders verecek ulemanın olmayışı, ders veren hocaların da sadece Kürtçe bildikleri, Kürtçe bilmeyen talebenin maariften mahrum olmaları dolayısıyla bir medresenin Van’da acilen açılması talep edilmektedir. Gerekçe olarak, “etfâl-ı ekrâd ve ‘aşâire lisân-ı Türkînin talimi de halen ve istikbalen fevâid ve muhsenâtı müceb” diyerek bir “dâru’t-tedris” ile beraber bir de “ulûm-ı

‘âliye” ve âliye tedris ettirecek medresenin açılması talep edilmiştir(BOA. DH.MKT.1176/51-1).

Şekil 1. Dâhiliye Nezaretinden Sadarete yazılan 29 Mayıs 1313/11 Haziran 1907 tarihli tezkire. Van’da medrese ve müderris’in yeterli olmadığını bildirir tezkire (BOA. DH. MKT.1176/51).

Medrese yapımı için ilk adım arsa tahsisidir. Defter-i Hakanî Nezareti tarafından Van’da bir medrese ve tedris-i ulûm îfâ eylemek şartıyla arsa tahsis etmiştir. Mukaddemâ bir medrese inşâ edilmek üzere hakân-ı mahlû‘ tarafından Müftü Seyyid Taha Efendiye verilmiş olan nefis-i Van’da kâin arsa üzerine memleketce görülen lüzuma binaen mekteb-i ibtidâi inşası mahallî meclis meârifince bi’t-tensib keyfiyet arz edilmiş (BOA. DH. İD.84/20-6).

Şekil 2. Defter-i Hâkanî Nezareti tarafından Dâhiliye Nezaretine yazılan tezkirede Van'da yapılması düşünülen Medresetü'z-Zehra'nın yer tahsisinin yapılmasına dair 2 Şubat 1326/15 Şubat 1911 tarihli yazılan tezkire (BOA. DH. İD.84/20-6).

Bu gelişmeler yaşanırken II. Meşrutiyet'in ilanıyla bölgedeki statü değişim göstermeye başlamıştır. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin etkin pozisyona gelmesi ve vilayet idareleri ve kurumlarındaki değişimler, Van vilayetindeki eğitim planlamalarını da etkilemiştir. Bunun sonucu olarak mekteb-i âli yerine bir mekteb-i ibtidaiyye yapılmasına karar verilmiştir.

Buna karşın yerel seçkinler ve ulemeden giden talepler sonucu merkezi idarenin kararı değişmiş ve mekteb-i âli yapımına tekrar karar verilmiştir. Ne var ki dönemin şartlarındaki hızlı değişim ve Osmanlı meclisindeki dağınık yapı ve hükümetteki çatışmalar projenin bitmesini engellemiştir. Mektep arsası üzerindeki proje tekrar değiştirilmiş ve *İttihad Kulübü* yapılmıştır. Bir süre sonra kulüp te kapatılmış ve 11. Kolordu'ya devredilmiştir. Sadaret, Dâhiliye, Maliye, Maârif Nezâretleri ve Van Valiliği arasındaki yazışmalar, konunun karmaşık yapısını belgelemektedir.(BOA. DH. İD.84/20-1-34).

2.1. Kosova Seyahati ve İlk Somut Adım

Bediüzzaman Said Nursî hazretleri 5 Haziran 1911 Sultan Reşad'ın Rumeli seyahatine Şark vilayetlerini temsil eden heyete katılmıştı. Padişahın yapmış olduğu bu seyahatin amacı

Kosova'da bir *Dâru'l-Fünûn*'un temelini atmaktı. Ancak 1912 Balkan harbinin patlak vermesiyle, söz konusu *Dâru'l-Fünûn*'un tekмили tahakkuk etmemiştir. Bunun üzerine Said Nursî hem İttihatçılara, hem Sultan Reşad'a, “Şark, böyle bir *Dâru'l-Fünûna* daha ziyade muhtaç ve âlem-i İslâm'ın merkezi hükmündedir” (Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, 2009, 104) dedi. Sultan V. Mehmed Reşad şarkta bir *Dâru'l-Fünûn*'un açılacağını vaat eder. Bunun üzerine Bediüzzaman, Kosova'daki dâru'l-fünûn için tahsis edilen on dokuz bin altın liranın şark *Dâru'l-fünûnu* için verilmesini talep eder. Dönemin şartlarında Bediüzzaman Said Nursî'nin bu isteği kabul edilmişti. Gerekli hazırlıklar için önce Van'a hareket eden Bediüzzaman, ulaştığında hemen hazırlıklara başlamıştı. Bu meyanda 19 Ağustos 1328/1 Eylül 1912 tarihinde, başta müftü Sıddık Enver olmak üzere, ileri gelen on altı âlimi de yanına alarak Dâhiliye Nezareti'ne bir telgraf çekilmişti.

TELEGRAMME **تلفرافنامه**

دولت علیہ عثمانیہ تلفراف ادارهسی
ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN
L'Etat n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie

Retransmissions ou Expédition		تکرار کشیده یا سوق		RECEPTION		تاریخ	
No d'expédition	کشیده اولتان مرکز transmis à	Date	تاریخ	Signature de l'employé	Signature de l'employé	Signature de l'employé	Signature de l'employé
505		19-8-1328	M.	[Signature]	[Signature]	[Signature]	[Signature]
De <u>Van</u> Pour <u>Van</u> <u>19</u> <u>1328</u> <u>1</u> <u>1912</u>							
No <u>84/20</u> Mots <u>12</u> Date <u>19</u> <u>1328</u> <u>1</u> <u>1912</u>							
Voie <u>Direct</u> Indic. Eventuelles <u>Direct</u>							

دافند لکندن

ان زياره علمي مجامع اولاد وانه ولایت غار واهالی اعانه اسم مدسه توفیق
الذیة نامیله برتقای علم ان ایلده ایکن مالایه افکار اتحاد قلمه اتحاد
ایریم ایله یغیر اوکچور وعلانیة یقیندی قوریه وکیتیلدی مایقک ایسور
عیبه مشرتابه زور اولاد یقیندی علم قوریه یجا ایسورک بولم برانا
قزق متوق ورض ایلم وینه تیار فحالت مکتب قلم اولور اوزره اصحاب
قزقل ازوق اولور اولور اولور اولور اولور اولور اولور اولور اولور
ایله علماره ولایت قوریه یقیندی قوریه یقیندی قوریه یقیندی قوریه
علماره علماره علماره علماره علماره علماره علماره علماره
علماره علماره علماره علماره علماره علماره علماره علماره
علماره علماره علماره علماره علماره علماره علماره علماره
علماره علماره علماره علماره علماره علماره علماره علماره
علماره علماره علماره علماره علماره علماره علماره علماره
علماره علماره علماره علماره علماره علماره علماره علماره

DH.İ.D 84/20 12

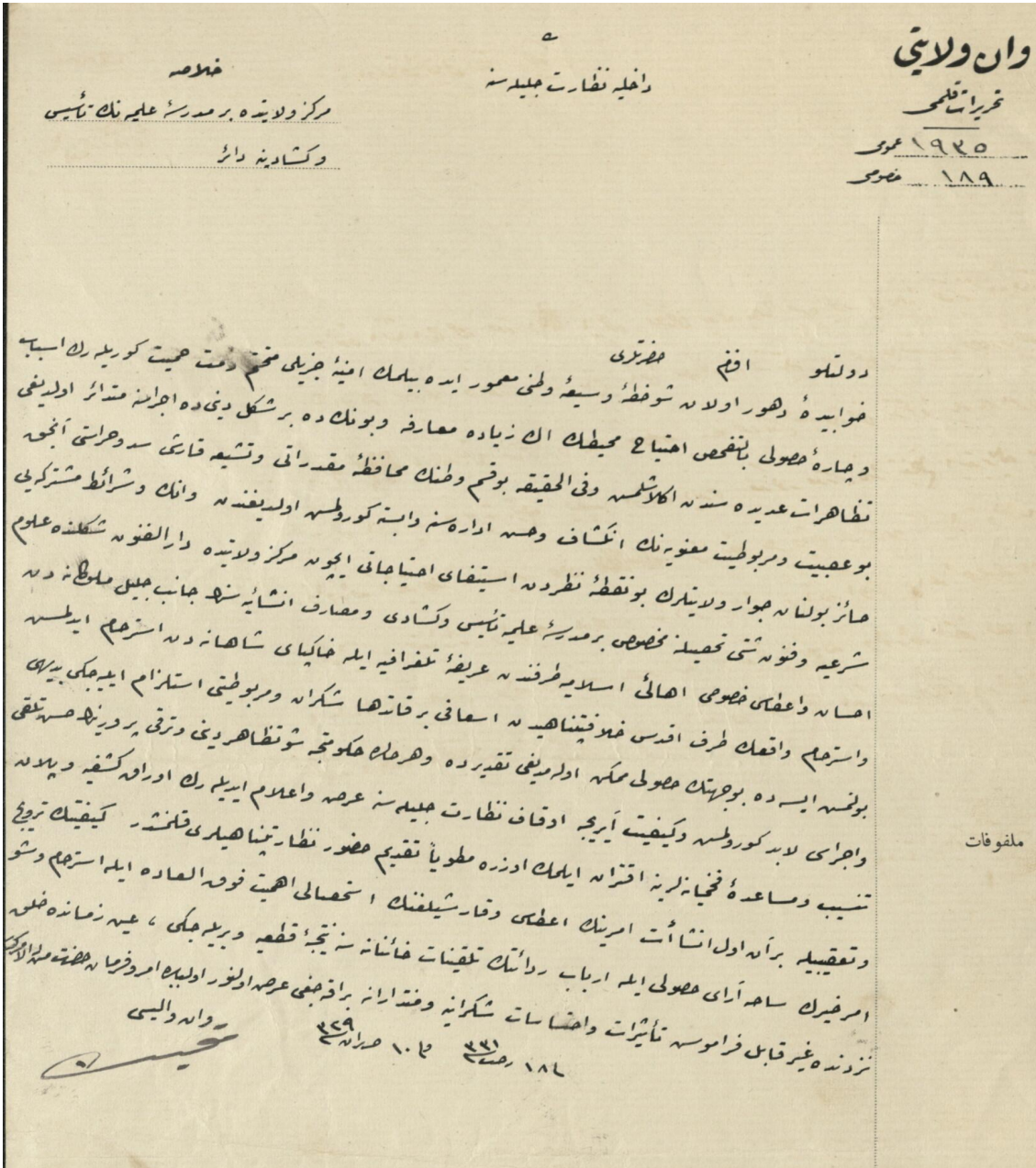
Şekil 3. 19 Ağustos 1328/1 Eylül 1912 tarihli Van'da ileri gelen on altı âlim tarafından Dâhiliye Nezareti'ne çekilen telgraf (BOA. DH. İD.84/20-12).

Dâhiliye Nezaretine

En ziyade ilme muhtaç olan Van Vilayeti'nde aşâir ve ahali îanesiyle Medrese-i Umumiye-i İslâmiye namıyla bir binâ-yı azîm inşâ edilmiş iken, bi'l-ahere efrâd-ı ittihâd kulûb ittihâz edüb el-an tamîr olunmuyor ve ulemânın zihinlerini tedhîş ve kendilerini meyûs ediyor. Hakiki meşrutiyet-perver olan hükümet-i âdilemizden

rica ederiz ki böyle bir âsâr-ı hayrın men'-i fîrûhtu ile vüsatına binaen bir kısmının mekteb-i sanayi olmak üzere ashâb-ı hayratın arzusu veçhiyle medreselikte ibkâsını umum ulemâ ve İslâmiyet namına istirhâm eyleriz.

Ulemâ-i Meşâyih-i Nakiyye namına Müftü-i Belde Siddık Enver; Ulemâdan Bediüzzaman Said; Ulemâdan Vilayet Müderrisi Said; Ulemâdan Mecîd; Ulemâdan Said; Ulemâdan Sâlih; Ulemâdan Musa; Ulemâdan Mecîd; Ulemâdan Siddık; Ulemâdan Mecîd; Ulemâdan Mehmed; Ulemâdan Ahmed; Ulemâdan Abdurrahman; Ulemâdan Ahmed; Ulemâdan Mehmed; Ulemâdan Mustafa(BOA. DH. İD.84/20-12).

Şekil 4. Van Valisi Tahsin Bey'in Dâhiliye Nezaretine göndermiş olduğu 10 Haziran 1329/23 Haziran 1913 tarihli telgraf (BOA. DH.İ.UM.EK.86/8-6).

Van Vilayeti Tahrirât Kalemî

Dâhiliye Nezâret-i Celilesine

Hulasa: *Merkez-i vilayette bir medrese-i ilmiyenin tesisi ve küşadına dair.*

Devletlü efendim hazretleri

Hâbida-i dühûr olan şu hutta-i vesî'a-i vatanı ma'mûr edebilmek emniye-i cezîli mutahattem zimmet-i hamiyet görülerek esbâb ve çare-i husûlü bi't-tefehhus ihtiyâc-ı muhitin en ziyade me'ârife ve bunun da bir şekil dinîde icrâsına mütedâir olduğu tezâhurât-ı adîdesinden anlaşılması. Ve fî'l-hakika bu kısm-ı vatanın muhafaza-i mukadderatı ve teşeyyu'a karşı sedd ve hirâseti ancak bu 'asabiyet ve merbûtiyet-i maneviyenin inkişafı ve hüsn-i idaresine vâbeste görülmüş olduğundan, Van'ın ve şerâit-i müşterekiyi hâiz bulunan civar vilayetlerin bu nokta-i nazardan istifâ-yı ihtiyâcâtı için merkez-i vilayette Dâru'l-Fünûn şeklinde 'ulûm-ı şer'îyye ve fînûn-ı şettâ tahsiline mahsus bir medrese-i ilmiye tesis ve küşadı ve mesâr-ı inşaiyesinin cânib-i celîl-i mülükânededen ihsân i'tası hususu ahali-i İslâmiye tarafından 'arîzâ-i telgarfiye ile hâk-i pâ-yı şahaneden istirhâm edilmiş. Ve istirhâm-ı vâki'in taraf-ı akdes-i hilâfet penâhiden is'âfi bir kat daha şükran ve merbûtiyeti istilzâm edeceği bedîhi bulunmuş ise de bu cihetin husûlü mümkün olamadığı takdirde ve her halde hükümetçe şu tezâhur-i dinî ve terakki perverinin hüsn-i telakki ve icrâsı lâbüd görülmüş ve keyfiyet ayrıca Evkâf Nezâret-i celilesine 'arz ve i'lâm edilerek evrak-ı keşfiye ve plan tensîb ve müsâ'de-i fahîmânelerine iktirân eylemek üzere ...takdim-i huzur-ı nezaret-penâhileri kılınmıştır. Keyfiyetin tervîc ve ta'kibiyle bir an evvel inşât emriyle i'tası ve karşılığının istihsâli ehemmiyet-i fevka'l-'ade ile istirhâm-ı emr-i hayrın sâha-i ârâ-yı husûlü ile erbâb-ı redâtin telkinât-ı hainânesine netice-i kat'îyye verileceği, ayn-ı zamanda halk nezdinde gayr-i kâbil ferâmuş tesirât ve ihtisâsât-ı şükranîye ve minnetdârane bırakacağı arz olunur ol babda emr u ferman hazret-i men lehü'l-emrindir(BOA. DH.İ.UM.EK.86/8-6).

Fî 18 Receb1331/fî 10 Haziran 1329/23 Haziran 1913 Van Valisi Tahsin

Vali Tahsin Bey'in Dâhiliye Nezâretine çekmiş olduğu telgrafta, Van'da açılmasına karar verilen medresenin, halk tarafından memnuniyetle karşılandığı ifade edilmektedir. Telgrafta özetle; Serhat şehri Van'ın güvenliğini korumak hamiyet sahibi insanlara düşer. Bölgenin en ziyade ihtiyacı olan şey *maâriftir*. Bu kısm-ı vatanın muhâfaza-i mukadderatı ve Şia tehlikesine karşı set çekmek ancak asabiyet⁵³ ve dinî manevi bağlılığın inkişafıyla olacaktır. Van'ın ve aynı şartları taşıyan civar vilayetlerin ihtiyaçlarını gidermek amacıyla Van merkezinde bir Dâru'l-Fünûn teşekkülünde *ulûm-i şer'îyye ve fînûn-ı şetta* (çeşitli fenler) tahsiline mahsus bir medresenin açılması halk tarafından talep edilmiş ve Padişah tarafından da kabul edilmiştir. Projesi hazırlanan söz konusu medresenin, bir an önce inşasına başlanması istenmektedir.

Vali Tahsin Bey'in bu telgrafından elli bir gün sonra 12 Ağustos 1913 tarihli Meclis-i Vükelâ, "medrese-i mezkûrenin" (Medresetü'z-Zehra'nın) "bir an evvel inşasına başlanması" kararını almıştır.

⁵³**Asabiyet:** Vatan ve din ve milliyetini müdafaa ve iltizam etmek gayreti, hamiyet, gayret. Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, İstanbul 2015, 938.

<p>مجلس وکلاء املاک ارضیہ</p>		<p>مجلس وکلاء املاک ارضیہ</p>	
<p>تاریخ ہجری</p>		<p>تاریخ شمسی</p>	
<p>مجلس وکلاء املاک ارضیہ</p>		<p>مجلس وکلاء املاک ارضیہ</p>	
<p>مذکورہ اولیادہ سوارہ معتمد و رکنانہ نوعیدہ خلاصہ مالی باجی اور اولیادہ سوارہ نوروزی و مجلس وکلاء املاک ارضیہ قیام قطعہ ارضیہ</p>			
<p>تاریخ ہجری</p>		<p>تاریخ شمسی</p>	
<p>مجلس وکلاء املاک ارضیہ</p>		<p>مجلس وکلاء املاک ارضیہ</p>	
<p>خلاصہ مالی</p> <p>ذیل نامی ملکاتہ لیسہ انسانی قرار شدہ سوارہ مدرسہ علمیت معارف اسلامیہ پوراناہ پریہ یک سہم پوراناہ خیرہ پوراناہ سے تعمیر پوراناہ خیرہ پوراناہ تقاضا شدہ سوارہ مدرسہ علمیت معارف اسلامیہ پوراناہ پریہ یک سہم پوراناہ پوراناہ پریہ یک سہم پوراناہ پریہ یک سہم پوراناہ پریہ یک سہم پوراناہ پریہ یک سہم پوراناہ پریہ یک سہم پوراناہ</p>			
<p>قراری</p> <p>املاک ارضیہ</p> <p>املاک ارضیہ</p> <p>املاک ارضیہ</p> <p>املاک ارضیہ</p> <p>املاک ارضیہ</p>			

Şekil 5. Meclis-i Vükelâ Müzâkerâtı sonucu kayda alınan 30 Temmuz 1329/12 Ağustos 1913 tarihli mazbata (BOA. MV.179/73).

Alınan Karar: “Van Vilayeti'nin iş'arına nazaran medrese-i mezkurenin (Medresetü'z-Zehra'nın) bir an evvel inşasına mübâşeret olunmasını muktezi bulunmasından Hazine-i maliyece Evkaf Nezareti'ne tesviye olunacak ilk taksitin iki bin liranın mesârîf-ı mahbûsun 'anhâya mahsûben cânib-i vilayete hemân inhâsî hususuna nezâret-i müşârun-ileyhâ cevaben tebliği ve vilayet-i mezkûreye ma'lûmât i 'tâsî” (BOA.MV.179/73).

2.2. Medresetü'z-Zehra Temelinin Atılması

Dâhiliye Nezaretine

Nâm-ı nâmi-i padişahî ile tevsîm ve inşasına irâde-i 'inâyet mu'tâde-i hilâfet-penâhî şeref-sudûr ve sünûh buyurulan Medrese-i 'Âliyye-i Reşâdiy'nin binlerce ahali ve asâkir-i şahane ve 'ulemâ-yı mahalliye hazır buldukları halde bu gün vaz'-esâsî icrâ ve du'â-yı ömr-i afiyet cihân-kıymet-i mülûkâne tekrar tekrar îsâl-i kabûl-gâh kibriyâ kılındığı ve işbu resm-i behnide Ekrâd ve 'aşâir üzerinde pek ziyade hüsn-i tesîr ve hiss-i şükrân ve minnetdârı bıraktığı. 10 Teşrin-i evvel 1329 / 23 Ekim 1913 Vali Tahsin(BOA.DH.İ.UM.EK.86/8-8).

Bediüzzaman Said Nursî Hazretlerinin gaye-i hayali olarak gördüğü "Medresetü'z-Zehra"nın temeli Van Gölü kenarındaki Edremit'te 10 Teşrin-i evvel 1329 / 23 Ekim 1913'de atıldı. Medrese binası yapılanaya kadar, Van Kalesi dibinde bulunan Horhor Medresesi bazı tadilatın geçirilerek tedrisata başlandı. (Nursî, Tarihçe-i Hayat, 2009, s. 276).

TELEGRAMME تلفرافنامه

دولت علیہ عثمانیہ تلفراف اداره سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie دولت تلفراف معاملاتدن دولای مسئولیت قبول ایتمز
[نمونه ۱۹]

Retransmission ou Expédition		تکرار کشیده و یا سوق		RECEPTION		اخذ	
سوق نومروسی No d'expédit.	کشیده اولتان مرکز transmis à	Date	تاریخ	مأمور امضای Signature de l'employé	مأمور امضای Signature de l'employé	مرکز واسطه مرکزی Reçu de	سره نومروسی N° d'ordre
۴۴		۱۰	۱۰				
		ساعت	دقیقه			ساعت	دقیقه
		I.....M.....				II.....M.....	

De..... Pour.....

N°..... Mots..... Date..... H..... ساعت..... M..... دقیقه.....

Voie..... Indic. Eventuelles.....

داخدا تهنیت

نام نامه نادر احمد اید تویم دانسته اراده غایت مقارنه خازقیه رفصود و سوغ
جوبلایه مدرسه عالی زاده نه بیکلام احلا و عکله عثمانی محمد خدیو بولنددی
حاله بکوبه وضواسه اجلا و حای عمر عقبه جراتیمت مطا: تدار تکرار اصد قبوله
کیریا قندیه واسطوسم بزید اراد حصار افزنده پد زباده حیدر آتیر حسن شانه و
نندای باقیه (برده ص ۴۹)

Şekil 6. İnşasına izin verilen ve padişahın ismi konulan Medrese-i Âlye-i Reşâdiy'e'nin 10 Teşrin-i evvel 1329/23 Ekim 1913 tarihli temel atma töreni ile ilgili olarak Van Valisi Tahsin Bey'in Dâhiliye Nezaretine bilgi verdiği telgraf. (BOA.DH.İ.UM.EK.86/8-8).

Vali Tahsin Bey'in Dâhiliye Nezaretine çekmiş olduğu telgrafta, törende binlerce ahali, asker ve "ulemâ-yı mahalliye" bulunduğu ifade edilmektedir. Söz konusu medresenin temel atma töreni bölgedeki Kürtleri ve aşiretleri memnun ettiği bildirilmektedir. Belgeden anlaşıldığına göre, Vali Tahsin Bey'in belirttiğine göre, Van'da halkın ve aşiretlerin yardımıyla yapılmaya teşebbüs edilen medreseye önce İttihatçıların el koyması, sonrada askeriye devredilmesinden halk rahatsız olmuştu. Ancak temeli atılan bu medrese ile halkın gönlünün alındığı îmâ edilmektedir(BOA.DH.İ.UM.EK.86/8-8).

Bediüzzaman Said Nursi'nin ilk dönem talebelerinden Nuh Polatoğlu'nun hatıraları da bu manayı desteklemektedir; "Üstadı gençlik yıllarında Van Valisi Tahir Paşa'nın konağında kaldığı yıllarda tanırım... Edremit sahilinde Van Üniversitesinin temeli büyük merasimlerle atılmıştı. Bu merasimde gerek Vali Tahir Paşa (doğrusu Tahsin Bey) ve gerekse Üstat Bediüzzaman konuşmalar yaptılar"(Şahiner, 1980).

Medresetü'z-Zehra'nın temeli atılmış, artık tamamlanması beklenmektedir. 23 Ekim 1913 tarihinde temeli atılan "Medresetü'z-Zehra"nın ilk hocası Bediüzzaman Said Nursî'ydî. Böylece "Medresetü'z-Zehra resmen açılmış ve ders başı yapmıştı. 1878 yılında 93 Harbi sonrasında Kars Ardahan ve Batum'un Ruslara terkedilmesinden sonra Van şehri stratejik bir konuma gelmişti. Hem İran hem de Rus sınırlarındaki hareketlilik Van vilayetinden izlenebilmekteydi. I. Dünya savaşının patlak vermesinden hemen önce Van'da bulunan Bediüzzaman Said Nursi'nin, talebelerine hem ilmî dersler veriyor hem de çıkması muhtemel savaşa karşı Harbiye Nezâreti'nden temin ettiği silahlarla atış talimi yapıyordu.

Medresetü'z-Zehra'nın ilk talebeleri; 1. Molla Münevver, 2. Çoravanis Köyünden Ali Çavuş, 3. Abdülmecid Nursî (Üstadın kardeşi), 4. Abdülbaki Arvasî⁵⁴, 5. Molla Yasin (Saatçioğlu), 6. Molla Said, 7. Molla Resul,⁵⁵ 8. Molla Habib,⁵⁶ 9. Ubeyd,⁵⁷ 10. Molla Ahmed-i Cano,⁵⁸ 11. Müküslü Hamza, 12. Mehmed Şefik, 13. Mehmed Mihrî,⁵⁹ 14. Molla Maruf, 15. Şeyh Enver Efendi.⁶⁰ Bediüzzaman Said Nursi'nin Horhor Medresesi'nde isimlerini tespit edemediğimiz yüze yakın talebesi bulunduğu tahmin edilmektedir.

2.3. Milis Kuvvetleri Komutanı Bediüzzaman Said Nursî

Osmanlı Devleti 28-29 Ekim 1914'te Almanya'nın yanında I. Dünya Savaş'ına girdi. Ruslar 1 Kasım 1914'te Doğu Anadolu'yu işgale başladılar. 22 Aralık 1914'de Enver Paşa'nın Sarıkamış hareketi başarısızlıkla sonuçlandı. Rus işgaliyle sonucunda 16 Mayıs 1915'de Müslümanlar Van'ı boşaltınca Ermeni çeteciler Van'ı tamamen yaktılar(Ölmez, 1912).

Bediüzzaman Said Nursi, Enver Paşa'nın tensibiyle Milis Kuvvetleri Komutanı olarak 1914 yılı Kasım ayı başlarından itibaren talebeleriyle birlikte savaşa dâhil olmuştu. Aralık 1914 tarihinde Köprüköy-Eleşkirt hattında Ruslarla mücadeleyi girdi. Daha sonra Van, Gevaş (Vastan),

⁵⁴ Van Müftüsü Şeyh Masum Efendinin oğludur. Şeyh Masum Efendi 1926'da Üstatla birlikte Van'dan sürgün edilenlerdendir. (Şahiner, 1980).

⁵⁵ Molla Resul-i Gavri aslen Siirt'in Garzan mıntıkasındandır. Yaşca Üstattan büyük olup âlim bir zattı.

⁵⁶ İşaratü'l-İ'caz Tefsirinin ilk kâtiplerinden olup 1915'de Gevaş'ta şehit düşmüştür.

⁵⁷ Üstadın yeğeni ve fedakâr bir talebesidir. Bitlis'te şehit düşmüştür.

⁵⁸ Üstad Molla Ahmed'i her seslendiğinde *can* diye karşılık verirmiş. Bunun üzerine Cano lakabı eklenmiştir.

⁵⁹ Son üç talebenin ortak ifadeleri; Van'da Horhor medresemizin damında esnâ-yı derste büyük bir zelzelenin gelmekte olduğunu söyledi. Hakikaten söylediği gibi, az bir zaman sonra Harb-i Umumi başladı. Bediüzzaman (Said Nursi, 1959).

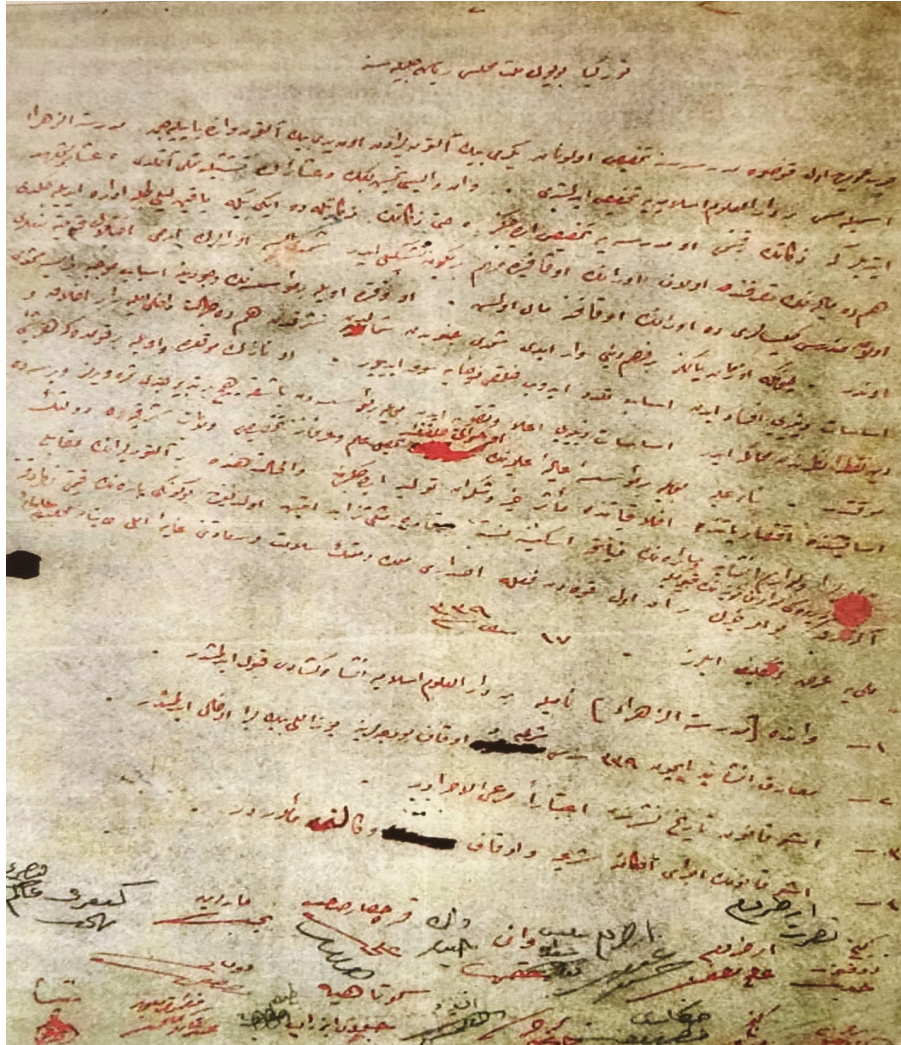
⁶⁰ Şeyh Enver Efendi; Van'da metfun Sofi Baba'nın torunudur. (06 Şubat 2022 tarihinde Ali Çavuş'un oğlu Fevzi Aras'tan şifahi olarak dinledim).

Bitlis ve Muş'un düşman eline geçmemesi ve buradaki nüfusun tahliyesinde önemli katkılarda bulundu. 19 Şubat 1331 / 3 Mart 1916 Cuma günü *Bitlis Deresinde* Ruslara esir düşmüştü. Akabinde Bitlis Ruslar tarafından işgal edildi (Badıllı, 2021; Akgündüz, 2013).

3. Esaret Dönüşü ve Kaldığı Yerden Devam...

Birinci Dünya savaşında esir düşen Bediüzzaman Said Nursi, Sibirya'daki esaretten firar ederek İstanbul'a gelmişti. Geldiği dönemde İstanbul işgal altındaydı. İşgali reddeden Bediüzzaman İngilizler ve diğer işgalci devletleri ve talepleri aleyhinde yazılar kaleme alarak Milli Mücadele'ye destek verdi. Osmanlı Devleti'nin resmen yıkılmasından sonra Mustafa Kemal Paşa ve önde gelen mebusların ısrarlı davetleri sonucu Ankara'ya geldi ve Milli Meclis'e destek verdi. Tarihin çalkantılı döneminden geçmiş olmasına karşın Bediüzzaman Said Nursî üniversite kurma hayalinden vazgeçmemiştir.

Van'da "Medresetü'z-Zehra"nın açılması için 17 Şubat 1923'te Van mebusu Haydar Bey ve Kayseri mebusu Âlim Efendi ile yüz altmışaltı mebusun imzaladığı teklif Büyük Millet Meclisine sunulur. Teklifte *Medresetü'z-Zehra*'nın malî kaynakları ve Doğu Anadolu'da icra edeceği ahlakî, iktisadî ve asayiş açısından tesirleri veciz bir şekilde ifade edilir (Akgündüz, 2013).

Şekil 7. Van Mebusu Haydar Bey ve Kayseri Mebusu Âlim Efendi ile Meclis Başkanı M. Kemal'in de aralarında bulunduğu yüz altmışaltı mebusun imzaladığı Van'da Medresetü'z-Zehra adıyla bir medresenin açılmasına dair sunulan kanun teklifi ve imzaları. (Akgündüz, 2013, 854).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesine;

“Harb-i Umûmi'den evvel Kosova Medresesi'ne tahsis olunan yirmi bin altun liradan on yedi bin altun Van'da yapılacak Medresetü'z-Zehra ismiyle müsamma bir dâru'l-ulûm-i İslâmiye tahsis edilmişti. Van Valisi Tahsin Bey'in ve aşâirin teşebbüsüyle temeli atıldı. Aşâir taahhüd ettikleri ki zekâtın bir kısmını o medreseye tahsis edecegiz, hatta zekâtın zekâtıyla iki bine yakın leylî talebe idare edilecekti. Hem de maliyenin tasarrufunda olan oranın evkâfı da mühim bir yekûn teşkil eder. Şimdi ise oraların Ermeni ihtilal komite menbâ'ları olan münderis (izi kalmamış) kiliseleri de oranın evkâfına mal olmuş. O vakitte öyle bir müessesenin vücuduna esbâb-ı mucibe bir ise şimdi ondur. Çünkü o zaman yalnız bir hasm-ı dinî var idi. Şimdi cenubdan, şimalden, şarktan hem de cehâlet-i dâhili ile beraber ahlak ve esasât-ı dinîyeyi ifsad eden esbâb taaddüd edüb halkı kavgaya sevk ediyor. O nazik mevkide ve öyle bir kavimdeki her şey din nokta-i nazarından muhâkeme eder. Esâsât-ı diniyyeyi i'lâ ve takviye eden böyle bir müesseseden başka hiçbir tedbir ciddi semere vermez, verse de muvakkattır. Binaenaleyh böyle bir müessese-i 'aliye-i ilmiyenin o havalı halkının tahsil-i ilm ve irfanına tahsisi vilâyât-ı şarkiyede Devletin asayişinde iktisadiyâtında, ahlakiyâtında müessir-i hayır ve şükran tevliid edeceginden ve 'l-haletü hâzihi bir altun liranın mukabili yedi lira ve levâzım-ı inşâiye ve sairinin fiyatca eskisine nisbetle birkaç misli tezayüd etmiş olduğundan bu günkü paranın kıymeti nazar-ı dikkate alınarak bu zirdeki mevadd-ı kanûniyenin kabulüyle bu emr-i hayrın bir an evvel kuvveden fiile ısdarı mülk ve milletın selâmet ve sa'âdetini gaye-i emel tanıyan Meclis-i Âli-i Milliye arz ve teklif eyleriz. Sene 339 / 17 Şubat 1923”

1. Van'da **Medresetü'z-Zehra** namıyla bir Dâru'l-Ulûm-i İslâmiye inşâ ve küşâdı kabul edilmiştir.
2. Mesârıf-ı inşâiye için 339 / 1923 senesi Şer'îye ve Evkâf bütçelerine yüz elli bin lira ithal edilmiştir.
3. İşbu kanûn tarih-i neşrinden i'tibaren mer'î olacaktır.
4. İşbu kanunun icrâ-yı ahkâmına Şer'îye ve Evkâf Vekâleti memurdur.

Erzurum: Nusret / Genç: Dr. Haydar / Erzurum: Asım Vasfı / Erzurum: Hüseyin Avni / Bitlis: Sadullah Fevzi / Van: Hakkı / Van: Haydar / Karahisar-ı Sahib: Ali / Mardin: Necib / Çankırı: Behcet / Kayseri: Âlim / Bursa: Emin / Genç: Hamdi / Hakkâri: Mazhar / Bursa: Hayri / Afyon: Hulusi / Kütahya: Cevdet İzrap / Batum: Hahut-zâde / Tokat: Mustafa / Kastamonu mebusu Abdülkadir Kemâli / Mentеше: Mustafa (Toplam 167 mebus).

4. Cumhuriyet Sonrası Medresetü'z-Zehra Kurma Teşebbüsü

1923-1924 yılları TBMM'nin zorlu bir siyasi dönemden geçtiği yıllardır. Önce meclis tatil edilir. Ardından seçimlere gidilerek milletvekilleri yenilenir. Söz konusu *Medresetü'z-Zehra* Üniversitesi'nin Van'da açılması gündeme gelir, fakat 1925 yılında II. Meclis tarafından

reddedilir. Bediüzzaman Said Nursi de II. Meclis tarafından üniversite projesinin bundan böyle Van'da açılmayacağını düşünerek Ankara'dan ayrılarak Van'a gelir ve Erek Dağı'nda inzivaya çekilir.

1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti Döneminde ise Bediüzzaman Said Nursî projesiyle ilgili girişimlerde bulunmuştur. 1957'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a, Başbakan Adnan Menderes'e, bakanlar kuruluna ve özellikle Maarif Vekili Tevfik İleri'nin ismini tasrih ederek yazdığı mektuplarda;

“Ben bütün ruh u canımla Maarif Vekili'ni tebrik ediyorum. Hem elli beş seneden beri, Medresetü'z-Zehra namında Şark Üniversitesinin tesisine çalışmak ve o üniversiteyi biri Van'da, biri Diyarbakir'de, biri de Bitlis'te olmak üzere üç tane veya hiç olmazsa bir tane Van'da tesis etmek için, Hürriyetten evvel İstanbul'a geldim. Hürriyet çıktı, o mes'ele de geri kaldı. Sonra İttihatçılar zamanında Sultan Reşad'ın Rumeli'ye seyahati münasebetiyle Kosova'ya gittim. O vakit Kosova'da büyük bir İslâmî darü'l-fünûn tesisine teşebbüs edilmişti. Ben orada hem İttihatçılara, hem Sultan Reşad'a dedim ki: Şark böyle bir darü'l-fünûna daha ziyade muhtaç ve âlem-i İslâm'ın merkezi hükmündedir. O vakit bana va'd ettiler. Sonra Balkan harbi çıktı, o medrese yeri istila edildi. Ben de dedim ki: Öyle ise o yirmi bin altun lirayı Şark darü'l-fünûnuna veriniz. Kabul ettiler. Ben de Van'a gittim. Ve bin lira ile Van Gölü kenarında Edremit'te temelini attıktan sonra harb-i umumî çıktı, tekrar geri kaldı. Esareten kurtulduktan sonra İstanbul'a geldim. Hareket-i milliyeye hizmetimden dolayı Ankara'ya çağıldılar. Ben de gittim. Sonra dedim: Bütün hayatımda bu darü'l-fünûnu takip ediyorum. Sultan Reşad ve İttihatçılar yirmi bin altun lirayı verdiler. Siz de o kadar ilâve ediniz. Onlar yüz elli bin banknot vermeye karar verdiler. Ben dedim: Bunu meb'uslar imza etmelidirler. Bazı meb'uslar dediler: "Yalnız sen medrese usûlü ile sırf İslâmiyet noktasında gidiyorsun. Hâlbuki şimdi garplılara benzemek lâzım. Dedim: O vilayat-ı şarkıye Âlem-i İslâm'ın bir nevi merkezi hükmünde, funûn-ı cedide yanında ulûm-ı diniye de lâzım ve elzemdir. Çünkü ekser enbiya şarkta ve ekser hükema garpta gelmesi gösteriyor ki şarkın terakkiyatı din ile kâimdir. Başka vilayetlerde sırf funûn-ı cedide okutturursanız da şarkta herhalde millet, vatan maslahatı namına, ulûm-ı diniye esas olmalıdır. Yoksa Türk olmayan Müslümanlar, Türk'e hakikî kardeşliği hissedemeyecek. Şimdi bu kadar düşmanlara karşı teavün ve tesanüde mecburuz” (B. Said Nursi, Emirdağ Lahikası I-II, 2009).

“Ve Anadolu'daki ehl-i mekteb ve ehl-i medrese birbirine yardımcı olarak ittifak etsin diye vilayât-i şarkiyenin merkezinde hem Hindistan, hem Arabistan, hem İran, hem Kafkas, hem Türkistan'ın ortasında Medresetü'z-Zehra manasında, Câmîü'l-Ezher üslûbunda bir darü'l-fünûn; hem mektep, hem medrese olarak bir üniversite için, tam elli beş senedir Risale-i Nur'un hakaikına çalıştığım gibi, ona da çalışmışım” (B. Said Nursi, Tarihçe-i Hayat, 2008.).

Sonuç

Aşağıdaki ifadeler akademik bir makalenin sonuç cümlelerinde ziyade, makalenin bir kısmının özeti gibi. Makale arşiv kaynakları bakımından değerli bilgiler içermekte. Bu sebeple iyi bir sonuç bölümü yazılmalı. Sonuçlar bölümden örnekler ve bölüm sonuçları değil, çalışmanın ruhunu yansıtmalı. Aşağıda örneklerini vereceğim.

Bediüzzaman Said Nursi 19. Ve 20 yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde medreselerle ilgili ıslahatlar çerçevesinde eğitim projeleri geliştirmiştir. Medreseler ve modern eğitim arasında iş birliğinin planlandığı bu yıllarda hem dönemin dış ve iç politik şartları hem de eğitim politikaları açısından merkezi iktidarlara iş birliği içerisinde yeni eğitim projeleri geliştirilmiştir.

Medreselerdeki gerileme 19. Yüzyılın başlarından itibaren fark edilmiştir. Ancak 19. yüzyılın ortalarında modern mekteplere daha fazla önem verilerek düzenlemelerin yapılması ve bir eğitim bakanlığının kurulması (Maârif-i Umûmiye Nezâreti) medreselerin daha geriye gitmesine sebep olmuştur. Bu gerekçelerle medreseleri ıslah ve yenileme projeleri denemeye başlanmıştır. Bu projeler başta İstanbul'da, sonrasında ise Osmanlı vilayetlerinde icra edilmiştir. Modern medrese proje örnekleri arasında Bediüzzaman Said Nursi'nin kurmak istediği Medresetü'z Zehra medresesinin olduğu anlaşıldı.

Dönemin eğitim projeleri dönemin politik olayları, halk hareketleri, sınır güvenliği ve modernleşme bağlamında girift ilişkilere sahip olduğu anlaşılmıştır. Vilayetlerdeki elitlerin bölgedeki ulemayla işbirliği yaptığı durumlarda modern eğitim taleplerinin kolaylaştığı tespit edildi.

Vilayetler ve periferiden dönemin idari merkezi olan İstanbul'a gelen veya gönderilen yerel temsilcilerin, kurdukları samimi ilişkiler, sosyal ağlar ve basında gösterdikleri etki yoluyla, merkezi idare üzerindeki etkisini artırdığı anlaşıldı.

Ulemanın yerelde örgütlenmesinin güçlü olduğu durumlarda taleplerini gerçekleştirmede ve proje üretiminde daha etkili olduğu tespit edildi. Ayrıca bu veri, Osmanlı vilayetlerindeki Kürt nüfusun da, Araplar ve Balkan örneklerinde olduğu gibi modern eğitim talep ettikleri anlaşıldı.

Bediüzzaman Said Nursi'nin dönemin etkinliği düşük, pasif konum anlatisının aksine, modernleşmenin önemli bir unsuru olduğu ve buna özellikle vilayetlerdeki eğitimle hizmet etmek istediği tespit edildi.

Bediüzzaman Said Nursi ve onun tarihi üzerindeki hakim anlatının aksine olarak, Bediüzzaman Said Nursi'nin Medresetü'z Zehra projesinden vaz geçmediği tespit edildi. Said Nursi ve talebelerinin kurduğu ve Risale-i Nurlar'ın okunduğu "dershane" olarak tanımlanan evler, üniversiteli talebelerin katkılarıyla bilimsel ve dini açıdan güçlenmiştir. Bunun yanında Medresetü'z Zehra projesinin, Said Nursi'nin 60 yıllık bir projesi olarak hayata geçirilmeyi beklediği anlaşıldı.

Osmanlı Devleti kurumlarındaki modernleşme ve Avrupa'ya öğrenci gönderimi sonucunda hızlanan Batı ideolojilerinin etkilerini minimuma indirebilmek ve tarihsel bağlamda ve dönemin jeopolitiğinde gerçekçi yeri olan bölge Müslümanlarıyla ittifak edebilmek adına, yenilikçi ulema tarafından projeler geliştirildiği tespit edildi.

Kaynakça

- Akgündüz. A. (2013). *Arşiv Belgeleri Işığında Bediüzzaman Said Nursî ve İlmi Şahsiyeti*.
- Atay. H. (1983). *Osmanlıda Yüksek Din Eğitimi Medrese Programları – İcazetnâmeler Istılahat Hareketleri*.
- Badıllı. A. (2021). *Bediüzzaman Said-i Nursî Mufassal Tarihçe-i Hayat*.
- Baltacı. C. (1976). *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*.
- BOA. DH. İD.84/20-1-34.
- BOA. DH. MKT.1176/51.
- BOA. DH. İ.UM.EK.86/8-8.
- BOA. MV.179/73.
- Ergin. O.N. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi*.
- İpşirli. M. (2003). “Medrese”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 28, s. 327-333.
- Kodaman. B. (1999). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*.
- Muallim Cevdet. (1978). *Mektep ve Medrese*. Haz. Erüz. E.
- NURSÎ, Bediüzzaman Said, *Asâ-yı Mûsa*, rnk Yayınları, İstanbul 2009.
- (1978). *Divan-ı Harb-i Örfî*. Sözler Yayınları.
- (2009). *Emirdağ Lâhikası*. rnk Yayınları.
- (1956). *İşârâtü'l-İ'câz Fî Mezânni'l-İcâz*. rnk Yayınları.
- (2006). *Münazarat*. rnk Yayınları.
- (2009). *Tarihçe-i Hayat*. (4.Baskı). rnk Yayınları.
- Ölmez. Â. (1912). *Uzun Yürüyüş Belgeleri Işığında Osmanlı'nın Son Yıllarında Bediüzzaman*.
- Sami. Ş. (2015). *Kamûs-ı Türkî*.
- Şahiner. N. (1980). *Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursî'yi Anlatıyor*.
- Uzunçarşılı. İ. H. (1988). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*.